

Likhaan

THE
JOURNAL OF
CONTEMPORARY
PHILIPPINE
LITERATURE

5

2011

THE UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES PRESS
Diliman, Quezon City

LIKHAAN
U.P. INSTITUTE OF CREATIVE WRITING

LIKHAAN 5
The Journal of Contemporary
Philippine Literature
© 2011 by UP Institute
of Creative Writing

All rights reserved.
No copies can be made in
part or in whole without prior
written permission from the
author and the publisher.

ISSN: 1908-8795

Rolando B. Tolentino
Issue Editor

Romulo P. Baquiran, Jr.
Charlson Ong
Associate Editors

Jayson D. Petras
Managing Editor

Karl Fredrick M. Castro
Cover Design/ Layout Artist

Arvin Abejo Mangohig
Grace Bengco
Copy Editors

Gerry T. Los Baños
UP Press Coordinator

Gémino H. Abad
Virgilio S. Almario
Cristina Pantoja Hidalgo
Amelia Lapeña Bonifacio
Bienvenido Lumbera
Advisers

Jose Y. Dalisay, Jr.
Ricardo M. de Ungria
Jose Neil C. Garcia
Victor Emmanuel Carmelo D. Nadera, Jr.
Charlson Ong
Jun Cruz Reyes
Rolando B. Tolentino
Fellows

Romulo P. Baquiran, Jr.
Mario I. Miclat
Associates

Eva Garcia Cadiz
Administrative Officer IV

Arlene Ambong Andresio
Gloria Evangelista
Pablo C. Reyes
ICW Staff

INTRODUKSYON

“HAYAANG MAMUKADKAD ANG ISANGDAANG bulaklak,” tagubilin ni Mao Zedong noong 1957 para manghimok ng mas malawak na partisipasyon at multiplisidad ng idea sa rebolusyon. Bagama’t may nagsasabing ginamit lang din ang mga kataga para bitagin ang mga inaakalang reaksiyonaryo, nananatili itong matulaing retorika ng malikhaing pagsulat.

Sa ikalimang edisyon ng *Likhaan*, patunay na ang antolohiya ng panitikang kanyang natitipon taon-taon ay nagsasaad ng ilang indikasyon sa mga kapamaraan ng pamumukadkad ng mga arena ng malikhaing pagsulat. Kontemporaryo ang tagpo, sensibilidad at stilo ng pagkasulat ng mga akda—mga inobasyong nagpapaiba sa mga nauna sa kanila. Diasporiko ang mga kondisyon sa mga kuwentong nakasulat sa Ingles, ang sa Filipino naman ay pumapatungkol sa paghalaw sa nauna’t probinsyal na mga paksain at ang inkorporasyon nito ng modernong sensibilidad sa konseptwalisasyon at exekusyon. Ang mga tula sa Ingles ay metapisikal na lirisismo ng iba’t ibang sandali ng agam-agam, at ang mga Filipino ay mga pananawid sa realismo at metapisika ng mga piniling paksa. Ang dalawang set ng tula ng mga pambansang alagad ng sining para sa panitikan—sina Bienvenido Lumera at Virgilio Almario—ay kinakikitaan ng mga oda at eulohiya para sa aktwal na tao at ng pagnanasa sa diwa ng pagkabansa.

Ang mga sanaysay ay mga malikhaing pagtugon sa mga trauma ng paghihiwalay, pagyao at pag-iisa; sa pangangailangan ng pagsulat; at sa mga pang-araw-araw na aktibidad at obserbasyon ng sabayang paglaya at pagkakulong. Ang mga panayam ay mga kumpisal ng mga kapamaraan at imfluensya ng pagsulat. Sa panayam kay Lualhati Bautista ng manunulat at skolar na si Luna Sicat Cleto ay naglahad ng konstruksyon ng pagkamanunulat, personahe at feminism ang una. Sa panayam kay F. Sionil Jose, isa pa ring pambansang alagad ng sining para sa panitikan, ni Charlson Ong, ang mga kontrobersyal na paksa ng pananaw ni Jose ukol sa pagiging “damaged culture” ng Pilipinas, pati ang alegasyon na siya ay kapanalig ng Central Intelligence Agency ay direktang tinugunan, pati ang mga panitikang isyu ng hinaharap ng akdang nakasulat sa Ingles, pati na rin ang tema ng kataksilan.

Natatangi rin ang isyu dahil sa kauna-unahang pagkakataon ay nalikha ang bibliograpiya ng mga nalathalang panitikang akda ng nakaraang taon. Masinsin itong tinipon, in-annotate at ipinakilala ni Jayson Petras, ang efisyenteng managing editor sa bolyum na ito. Kauna-unahang pagkakataon din na may graphic fiction rito, ang “A Short Story and a Handful of Tragedy.” Nais pang hikayatin ang iba pang pormang pampanitikan para makapasok sa virtual at pisikal na pahina ng Likhaan sa hinaharap. Pinahinga ng kasalukuyang isyu ang limitasyon ng nakalathalang pahina. Dahil ang bolyum ay inaasahang higit na mababasa sa portal ng mga journal ng Unibersidad ng Pilipinas sa Diliman, nabawasan ang pangangailangan ng striktong limitasyon sa bilang ng pahina. Ninais din na ang disenyo ng Likhaan 5 ay higit na umaayon para sa edisyong online nito kaysa sa limitasyon ng nakalathalang pahina. Malaki ang inasa kay Karl Castro, ang tagadiseno ng journal, para sa layuning umangat ang mga pahina sa virtual na mundo.

May ilang indikasyon ng kontekto ng mga akda sa *Likhaan 5*. Una ay ang patuloy na pagbubunga ng mga programa sa malikhaing pagsulat mula sa akademisasyon nito (sertipiko hanggang di-gradwado at gradwado), “workshop circuit” o ang serye ng palihan na mapapasukan ng manunulat na pawang baseng akademiko rin, pati na ang mobilisasyon ng mga manunulat sa akademya sa iba pang posisyon sa mga institusyon at publikasyong pansining. Sa isang banda, maaring pulaan ang network na ito, ituring na conspiratorial, maging insular na mundo. Pero sa kabilang banda, ito na rin ang synergizing na pagpupursigi ng malikhaing pagsulat

sa akademya bilang pangunahing behikulo ng kontemporaryong panitikan. At hindi kakatwa itong Likhaan 5 bilang journal na nagmumula sa isang akademikong institusyon sa bansa at ang marami nitong kontribyutor na nagmumula pa rin mula sa iba't ibang programa sa malikhaing pagsulat.

Ikalawa, ang papel ng makabagong karanasan at teknolohiya ng karanasan ay matingkad sa mga akdang kalahok rito. Ang mga diasporikong karanasan ay matutunghayan sa mga maikling kwento. Ang lirisismo sa tula ay nagmumula sa bukal ng modernong sensibilidad: urban at kosmopolitan, kahit pa ang mga tula sa Filipino ay gumagamit ng mga tradisyonal na imahen at talinhaga. Ang personal na sanaysay na “Ang Aking Gubat” ay hindi lamang tungkol sa ligaya ng paghahardin sa syudad. Kasama rin dito ang anxiedad ng pagtira sa gilid ng gitnang uring subdibisyon at ang maralitang tagalunsod na kanyang kapitbahay, na pinapagitnaan ng barbwire at panghihinayang na sana ay mas napataasan pa ang pader ng bakuran. Maging ang talakayan ng alaala ng Santa Ana Park ay pinaghahabi ang mga kwento ng nakakatanda hinggil sa lugar, pati ang naunang pagtratrabaho sa pag-cover ng karera sa race track, pati na rin ang kasalukuyang predikamento ng paghihiwalay sa asawa. Elehiya ang mga akda, lalo na sa sanaysay, pati sa koleksyon ng tula ng dalawang pambansang alagad ng sining. Paano naman hindi kapag ang luma ay patuloy na nagmumulto sa kasalukuyan, at ang kasalukuyang ideal ay patuloy pa ring inaadhika mula sa nakaraan? Ang ibig lang din nitong isaad ay ang pesimismo sa hinaharap: na ang pagkawatak ng nakaraan at kasalukuyan ay nagtitiyak din ng bitak sa hinaharap, personal at panlipunan man.

Sa usapin ng teknolohiya ng karanasan, ang nauna (mga kasama sa buhay, race track, pinalalagong bakuran, halimbawa) ay mga personal na pinagninilayan at ang pagninilay ay may kapasidad magbigay-artikulasyon lampas sa personal; maaring unibersal na pakikiwaring pagluluksa at realisasyon ng pag-iisa, kundi man ng pag-usad at pagkabalaho. Ang teknolohiya ng karanasan ay sinisiwalat rin sa pamamagitan ng aktwal na teknolohiya ng pagsusulat. Mula computer pati Internet, ang abstraktong alaala at idea ay nagkakaroon ng teknolohikal na hubog: naisusulat, naeedit, narerebisa, naffinalisa, naipapalaganap una sa mas maliit na lupon ng magbabasa hanggang sa paglawak ng publiko ng mambabasa. Ang pagkasalansan ng *Likhaan 5* sa world-wide web ay nagbibigay ng pandaigdigang publiko sa dati ay hindi lubos na marating ng mga nakalathalang publikasyon. Ang teknolohikal na paraan ng pagsulat at pagpapalaganap ng pagsulat ay

nagsasaad din ng teknolohisasyon ng pagbasa. Ang resepsyon sa Internet, pati ang multimedia na paglalathala ng *Likhaan*, ay sinasabing bagong oralidad na lampas sa visualidad ng nakalathalang publikasyon. Kung dati ay may rehimentasyon sa akto ng pagbasa sa fakultad ng imahinasyon gayong maaring balik-balikan ang primacy ng nakalathala para sa pag-angkat ng “katotohanan,” ang kasalukuyang bagong oralidad ay mas malawak ang pagsasambit ng salita na tulad ng binibigkas na salita noong unang panahon. Wala pa ring katiyakan sa kaisahang “katotohanan” na isinasaad kahit pa may virtual na akdang maaring balik-balikan dahil sa unang pagkakataon pa lamang, hindi na linear ang pagkakasunod ng pagkasulat at pagbabasa.

Malamang, ang ganitong bagong oralidad ang siyang nagpapatunghay sa ikatlong kontekto ng mga akda: madaling basahin ang mga akda sa *Likhaan 5*. Mulat man o hindi, malinaw na may malaking konsiderasyon ang manunulat sa kanyang inaakalang publiko. Tulad ng Facebook profile status o tweet sa Twitter, ‘sakto ang paraan ng pagsasaad ng idea, saloobin o komento kahit di naman talaga ‘sakto kung ito nga ba ang pakahulugan kahit pa hindi naman mahalaga sa mambabasa ang pakahulugan ng awtor, kundi ang diin ay kung may nakuha ang mambabasa sa kanyang binabasa. Sa karanasan ng managing editor, readers, katuwang na editor at ako, madaling isalansan kung ano ang aangat dahil ang mga nagbigay ng kanilang kontribusyon at napili ay wala nang abstraksyon at absurdo sa pamamaraan ng paglalahad sa mga akda. Malinaw ang mga akdang may sinasabi, at ang may mas epektibong paraan ng pagsasabi. At ang mga akdang narito sa *Likhaan 5* ang mas may epektibong paraan ng pagsasabi, ang siyang nakakasapol, malamang, sa kolektibong anxiedad sa kasalukuyan. Gamit ang iba’t ibang lente ng pagsipat at pagbasa, pero tulad pa rin sa Facebook at Twitter, ang umaangat ay yaong nakaigpaw sa limitasyon ng paraan ng pagkasulat, yaong may virtuoso ng simplisidad kahit pa ang tinatalakay ay ang bigat ng problema ng bansa o ang metapisikal na pasanin ng uniberso.

Ikaapat, ang papel ng malikhaing manunulat ay patuloy na tumatampok bilang lunduyan ng kolektibong intelektwal na pagpupursigi sa kontemporaryong panahon. Dagdag sa independent filmmakers, ang hanay pa rin ng manunulat ang may kapasidad maglunsad ng malikhaing interogasyon ng panlipunan at historikal na kaayusan, direkta man o di lubos na hayag sa kanilang sinusulat. Sa isang banda, magaan basahin ang mga akda sa *Likhaan 5* dahil nga sa modernong sensibilidad at ang mga postmodernong anyo ng teknolohiya. Sa kabilang banda, ang mga pabalat

at hapag lang ang mababaw dahil nakatuntong ito sa masinop, malikhain at kritikal na interbensyon ng manunulat sa panahon (nakaraan, kasalukuyan at hinaharap) ng sabayang kontemporainedad (ang pagkakasalikop, sapin-sapin, sedimentasyon ng mga yugto ng panahon). Malalim at masaklaw ang sinasaad, metapisikal, realista o postmoderno man ang pamamaraan ng pagkatalakay ng mga akda dahil sa kakanyahan, lalo na ng mga akda sa Filipino, na makipagdiyalogo at makipagtunggali sa kontemporaryong lipunan. Hindi pahuhuli ang kolektibong enerhiya ng pagtugon ng malikhaing manunulat sa pagdamay sa politikal, panlipunan, kultural at ekonomikong institusyon at kondisyon ng bansa, kundi man sa pagbibigay-komentaryo hinggil sa mga ito.

At panghuli, ang kontekto ng humanidades sa kolehiyo ay sinasambit din ng malikhaing produksyong nakapaloob sa *Likhaan 5*. Sa isang banda, ang Likhaan lamang ang refereed journal para sa disiplina ng malikhaing pagsulat sa bansa. Hindi tulad ng mga journal sa syensya na kayang maglabas ng isang panalaliksik sa loob ng efisyenteng apat hanggang anim na buwan, ang mga akda sa humanidades, lalo pa ang malikhaing pagsulat ay kailangang antayin ang taunang paglabas ng *Likhaan*. Ito ang dahilan kung bakit ang mga malikhaing manunulat sa akademya ay kailangan ding maging skolar at kritiko. Walang katiyakan ang pagkalathala sa *Likhaan* dahil sila ay nakikipagkumpetisyon sa napakaraming talentadong manunulat sa labas ng akademya. Marami ang nagpadala ng submisyon sa *Likhaan*, mas marami ang nasala kahit marami pa rin ang umabot sa final na pahina rito. Sa kabilang banda, ang humanidades bilang larangan ang siya rin namang nagpapaangat sa estado ng mga unibersidad sa Pilipinas sa mga pandaigdigan at rehiyonal na pagraranggo. At kahit pa nga matumal ang suporta para sa akademikong publikasyon para sa malikhaing pagsulat, lalo na sa panitikang Filipino at lalo pa sa panitikan sa iba pang mga wika, ito ang nananatiling palayok ng ginto sa dulo ng bahaghari ng akademya.

Sa malalaking kontekstong ito minamarapat na basahin at lamlamin ang mga akda sa *Likhaan 5*. Ito ang mga puno, sanga, dahon, higad at paruparo, ang kabuuang hardin at bakuran, maging ang island sa highway o bitak sa konkretong daan na siyang pinamumulaklakan ng mitong isandaang bulaklak ni Mao Zedong. Gayunpaman, ang aktwal na paglalabas nitong talulot at bulaklak ay naisagawa sa napakalaking pagpupursigi ng napakaraming tao. Bukod kina Petras at Castro, nais ko ring pasalamatan ang mga katuwang na editor sina Charlson Ong at Romulo Baquiran Jr. para sa matalas na

pagsasala ng mga kontribusyon, pati na rin ang pakikipagkaibigang nagpagaan sa mabusising gawain ng paglalabas ng journal. Hindi rin ito mailalabas kundi ang suporta ng Likhaan: Institute of Creative Writing, sa pamumuno ni Jose Y. Dalisay Jr. at ng deputy director Conchitina Cruz at Anna Felicia Sanchez. Kay Eva Garcia-Cadiz, ang administrative officer, kasama sina Arlene Andresio, Gloria Evangelista at Pablo Reyes sa lohistikal at moral na suporta sa proyektong ito. Sa kabilang panig naman sa UP Press, ang direktor na si Dr. Malou Camagay at ang masigasig na tagasuporta ng proyekto si Prof. Gerry Los Baños, kasama ang mga copyeditor na sina Arvin Abejo Mangohig at Grace Bengco, pasasalamat sa di matatawarang pagsuporta sa *Likhaan 5*. Pasalamat din sa dalawang maingat at matulis na readers ng isyu na ito. Hindi sila mapapangalanan hindi dahil sila ang aawayin ng mga hindi nagtagumpay mapaloob sa isyu na ito, kundi dahil sa protocols ng blind refereeing process na isinakatuparan ng Likhaan.

Mahirap magpalago ng isandaang bulaklak pero naging mabunga ang mga ipinunla ng manunulat, na pinataba pa ng kalinga ng mga nagtrabaho para sa nauna't kasalukuyang *Likhaan*, kaya may katiyakan na ang malikhaing pagsulat ay mananatiling mayabong na hardin ng mga idea at pag-asa.

Rolando B. Tolentino

Isyu Editor

8 Hunyo 2011

INTRODUCTION

“**L**ET A HUNDRED FLOWERS BLOOM,” MAO ZEDONG once famously quipped in 1957 to encourage wider participation and multiplicity in the revolution of ideas. Although some have said that the words were merely used to entrap alleged reactionaries, the quotation remains flowery rhetoric for creative writing.

In the fifth edition of *Likhaan*, the anthology is proof that the literature it gathers together contains certain indications in the ways the arenas of creative writing have been growing. The scenes, sensibility, and style of writing are contemporary—innovations which differentiate them from the ones before them. The stories in English are diasporic in condition, and the ones in Filipino exhibit earlier and provincial themes and its incorporation of modern sensibility in conceptualization and execution. The poems in English are metaphysical lyricisms of various moments of doubt while the ones in Filipino bridge realism and the metaphysical in their chosen themes. The two suites of poems from two National Artists for Literature, Bienvenido Lumbera and Virgilio Almario, contain odes and eulogies of actual people and the desire for the concept of nation.

The essays are creative replies to the traumas of separation, death, and solitude; the need and compulsion for writing; and the daily activity and observation of concurrent freedom and confinement. The interviews are confessions of both methods and influences in writing. Lualhati Bautista

relates constructs of being a writer, personality, and feminism in her interview with the writer and scholar Luna Sicat Cleto. In Charlson Ong's interview with F. Sionil Jose, another National Artist for Literature, his controversial views on the "damaged culture" of the Filipino and his alleged involvement with the Central Intelligence Agency (CIA) are directly addressed, as well as the future of Philippine writing in English and the issue of betrayal.

The volume is also unique for its first-ever bibliography of important literary works published in the last year. Jayson Petras, this volume's efficient managing editor, lovingly compiles, annotates, and introduces them. It is also the first time that *Likhaan* will publish graphic fiction: "A Short Story and a Handful of Tragedy." We encourage more literary forms to enter the virtual and physical pages of *Likhaan*. This current issue forgets about the limitations of the printed page. Because we hope that this volume will read more in the portals of journals of University of the Philippines, Diliman, strict limitations on the number of pages were disregarded. We also wanted the design of *Likhaan* Journal 5 to favor its online edition rather than the printed page's limitations. Karl Castro, this volume's designer, was given the task of translating the pages into the virtual world.

There are indications in the context of the works in *Likhaan 5*. First is the continuing production of creative writing programs (from certificates to undergraduate and graduate), from its academization, the "workshop circuit" (the series of workshops, also academe-based, the young writer may enter into), to the mobilization of writers within academe into other positions in other institutions and art publications. On one hand, it is easy to vilify this network as a conspiratorial, if not insular, world. On the other hand, this is synergy—creative writing's pursuit, in the larger world of the academe, of becoming *the* primary vehicle of contemporary literature. *Likhaan 5* is by no means unique, produced by a national academic institution and its contributors coming from the various creative writing programs.

Second, the role of new experience and the technology of experience are brightly evident. Diaspora as experience is clear in thematics of the short stories. The lyricism of the poetry comes from a modern sensibility; urban and cosmopolitan, even if the poems in Filipino use traditional images and metaphor. The personal essay "Ang Aking Gubat" is not merely about the joys of gardening in the city; there is also the anxiety of living in the margins of a middle-class subdivision and having the urban poor as neighbor. Though already separated by barbed wire, one still wishes that the dividing

will be raised higher. The excellent memoir on the Santa Ana Park weaves old timers' stories about the place, an earlier career in race track journalism, and the current predicament of separating from one's husband. The works are elegies, more so the essays, as well as the poems from the two National Artists. What if old ghosts continually inhabit the present, and current ideals are still longed for from the past? This can only mean the pessimism about the future: that the divide between past and present guarantees a further rift in the future, whether personal or collective.

In talking about the technology of experience, the above (friends, the race track, a garden, for example) are personal meditations; the meditation has the capacity to articulate beyond the personal, perhaps a perceived grieving or a realization of aloneness, if not movement and obstruction. The technological experience is also revealed by the technology of writing itself. From the computer and the Internet, the abstract memory and idea are given technological form; they are written, edited, revised, finalized, and disseminated first to a small group of readers and then to a wider public readership. The *Likhaan 5* in the worldwide web reaches out to a worldwide public, once not fully reached by printed publication. The technology behind the methods of writing and its further dissemination also speaks of the technologization of reading. Its reception over the Internet, as well as the multimedia publication of *Likhaan*, can be seen as the new orality beyond the visuals of the printed page. If before there was a regimentation in the act of reading on the imaginative faculty (the primacy of the printed word can be returned to, again and again, in the search for "truth"), the current new orality is wider in its statement of the word, more similar to how these words were stated in the past. There is no certainty of the one "truth," even if there exists the virtual work one can return to because, in the first place, the continuity between writing and reading is no longer linear.

It is most likely that this new orality provides the basis of the third context: the works in *Likhaan 5* are readable. Whether conscious or not, it is clear that the writer has great consideration for his perceived public. Like a Facebook status update or a Twitter tweet, the way of expressing an idea, feeling, or comment is exact, even if it is not what is exactly meant and even if what the author means is not important to the reader; rather, the emphasis is what the reader takes away from what he has read. In the experience of the managing editor, readers, the associate editors, and in mine, it is easy to organize what comes to the fore because those who submitted their works

and were chosen no longer have abstract or absurd ways of expressing their art. It is clear what works have a message; it is also clear which are more effective in their expression. And the works in this volume which have a more effective mode of expressions are the ones which will capture the collective anxiety of the present. Using different lenses of reading, but also like that in Facebook and Twitter, what come to the fore are those that transcend the way of writing, with an almost virtuoso-like simplicity even if what is being tackled is the weight of a national problem or a metaphysical burden in the universe.

Fourth, the role of the creative writer continues to be the basis of the intellectual collective which is the pursuit in contemporary times. Along with the independent filmmaker, it is the writer who remains capable of creatively interrogating social and historical order, whether overt or covert in his writing. On one hand, the works in *Likhaan 5* are “easy” reading, thanks to modern sensibility and the postmodern form of technology. On the other, only the cover and surfaces are shallow because the journal stands on careful, creative, and critical interventions of writers of our time (past, present, and future) of current contemporaneity (the circumscribing and layered sedimentation of different spaces in time). What is expressed is deep and encompassing, whether it is metaphysical, realist, or postmodern, because of the ability of the works, more true for the works in Filipino, to dialogue and challenge contemporary society. The collective energy of the creative writer both engages and critiques the political, social, cultural, and economic institutions and conditions of the nation, if not giving actual commentary on these.

Lastly, the context if the humanities in our universities are also explicit in the creative productions in *Likhaan 5*. On the one hand, *Likhaan* is the only refereed journal of the creative writing discipline in the country. Not like science journals which can produce research within an efficient four to six months, works in the humanities, especially those in creative writing, have to wait for the yearly output of *Likhaan*. This is the very reason why the creative writer in academe also needs to be a critic and a scholar. There is no certainty in getting published in the *Likhaan* because of the competition with other talented writers outside of academe. We received many submissions, more than those screened, even if many have also reached *Likhaan*’s final pages. The humanities, as a discipline, also elevate the status of the universities in the Philippines in regional and global

rankings. Even if support for academic publications for creative writing has been scant, more so for Filipino and regional languages, it still remains, for those in the academe, the proverbial pot of gold at the end of the rainbow.

It is within these larger contexts that the works in *Likhaan 5* should be read in. These are the trees, branches, leaves, caterpillars, and butterflies, the overall garden and backyard, and the islands on our highways and the cracks on the concrete roads from which bloom the mythical hundred flowers of Mao Zedong. Even so, the actual production of these petals and flowers were borne of enormous efforts by many. Aside from Petras and Castro, I would like to thank my associate editors, Charlson Ong and Romulo Baquiran Jr., for screening the contributions as well as their friendship which lightened the burden of producing the journal; It would also not have come to fruition without the support of the Likhaan: Institute of Creative Writing, under the directorship of Jose Y. Dalisay Jr. and his deputy directors, Conchitina Cruz and Anna Felicia Sanchez. Thanks also to Eva Garcia Cadiz, the administrative officer, along with Arlene Andresio, Gloria Evangelista, and Pablo Reyes for their logistical and moral support for the project. Over at the UP Press, many thanks also to Director Malou Camagay and the ardent supporters of the project namely Prof. Gerry Los Banos, and the copy editors Grace Bengco and Arvin Abejo Mangohig. Thanks also to the careful and sharp readers of this volume. They shall remain nameless, not because they will be harassed by those who were not included, but because of the protocol of the blind refereeing process we use for *Likhaan*.

It is difficult to make a hundred flowers bloom but what these writers have sown have proven to be fruitful, made richer with the care of those who have worked on the previous and current issues of *Likhaan*; there is certainty that creative writing will remain a lush garden of hope and ideas.

Rolando B. Tolentino

Issue Editor

8 June 2011

Translated by Arvin Abejo Mangohig

NOTES FOR LIKHAAN FROM CHARLSON ONG

(WITH NOTES FROM READER IN ENGLISH)

Little surprise, perhaps, given our present social reality that two stories in this volume deal with Filipinos in romantic relationships with foreigners. In “Three Kisses,” a sixtysomething widow, Nina who has adult children and professional success, still chooses to marry a Belgian widower and seek a new life in her husband’s country. In the cold of Europe she finds a love beyond the contours of the body, of words and cultural nuance. The story telling is confident, genuinely poignant and rewarding.

In “Last Resort,” a middle-aged Spanish-Australian divorcee, Carolina, comes to the Philippines to do medical research and falls in love with a younger Filipino man, Reynaldo. It is a romance complicated and uneasy but yet poignant and tender. It is a quiet, confident story. “Perdition Plain,” on the other hand is genre writing at its finest. It creates a vivid, post apocalyptic world of violent gangs fighting for cultural and personal survival. It is literature that many of our younger writers are presently creating.

Two non-fiction works both reminisce places and relationships. Jennifer Ortuoste’s “Turn for Home” tells of a life spent in and around the old Sta. Ana racetrack as commentator, jockey apprentice, and wife. The work benefits from a genuine insider’s perspective—on horse racing as well as failed marriages- that is tough, dry-eyed yet compassionate. Cristina Pantoja Hidalgo recalls a lifelong fascination with light and glass, how these objects—natural and human-made—are able to stir the substance of a present predicament, of quiet distress and joy.

In poetry, Gabriela Lee provides a young and earnest voice that achieves an informed simplicity through the use of well-spaced images. Our interview with National Artist Francisco Sionil Jose offers insight not only into the creative process of our most prolific novelist in English but also the social conditions that helped form the man.

MULA KAY ROMULO BAQUIRAN JR.

Mapangahas ang pagsasanib ng naratibo ng epikong Lam-ang at pagsasamoderno nito sa panulat ng beteranong kuwentistang si Jun Cruz Reyes. Naroon ang kilalang siste at madulas na pagsasalaysay. Nagtatagpo ang nakaraan at kasalukuyan, ang mitiko at komiko sa bagong kuwentong “Ang Ama at Ina ng isang Epiko.”

Ang sikdo ng pakikiisa sa kilusang bayan at paghahayag ng personal na damdamin ay masinop na nailalahad ng pambansang alagad ng sining sa panitikan Bienvenido Lumbera sa kaniyang koleksiyon ng mga tula. Ang bugso ng pakikisimpatya sa pumanaw na aktibista at pagbibigay ng lakas ng loob sa mga kabataan upang ibahagi ang talino at lakas sa ikabubuti ng bansa ay mga paksang hindi pinanghihinawaan at palaging makabuluhan sa panulat ng iginagalang na manunulat.

Inungkat ng panayam ni Luna Sicat Cleto ang mga saloobin at karanasan ng kilalang pemenistang kuwentista na si Lualhati Bautista. Mahuhugisan ang unti-unting pagbukad ng sining na ipinagmalaki ng kaniyang pamilya at sa wakas ng mas maraming mambabasa dahil makulay at madamdaming nagpahayag ng karanasan ng Filipina sa nakaraang mga dekada.

FROM ROMULO BAQUIRAN JR.

Veteran writer Jun Cruz Reyes daringly combines the narrative of the Lam-ang epic and its modern counterpart. There is the familiar smooth and sharp storytelling. The past and the present, the mythical and comical meet in the story “Ang Ama at Ina ng isang Epiko.”

National Artist for Literature Bienvenido Lumbera shares the pulse of participating in the national movement and expressing personal feelings in his suite of poems. Sympathizing for a fallen comrade and encouraging the youth to offer their strength and intelligence for the betterment of the nation are always relevant themes to this respected writer.

Luna Sicat Cleto’s interview reveals the feelings and experience of feminist writer Lualhati Bautista. One can see the beginnings of her art in her family and with more readers because of her colorful and intense narratives about women in the last century.

Translated by Arvin Abejo Mangohig

TALA NG READER SA AKDANG FILIPINO

“Huling Bakunawa”: Mainam ang pagtatangkang isalaysay ang bersiyon ng isang paniniwalang-bayan. Mayaman sa mga detalyeng katutubo’t prekolonyal nang hindi isinasaalang-alang ang bisa ng mismong pagkukuwentong moderno—may talim ng parikala at komplikasyon ang sikolohiya ng mga tauhan. Bagaman hinanap ko si Guangling sa dulo ng salaysay, may pang-akit ang bukas na enigma ng wakas.

“Delphi”: Ano ang halaga ng pagiging work-in-progress nito? Maaaring maging isang buong kuwento ito kung sinikap ng manunulat. May tinig ang manunulat at may mainam na tagpuan at kuwento, subalit salat pa sa karakterisasyon[....] Maaari pang linangin ang humor sa diyalogo upang madala rin iyon kahit sa mga sitwasyon.

“Bagras at iba pang mga tula”: May pagsasatao ng mga nilalang na nagtatampok ng katutubong kulay kasabay ng mga alusyong-Kristiyano[...] [H]indi matatawaran ang saliksik

“Loser at iba pang mga tula”: Mabisa ang paglalaro sa wika na iba na sa eksperimentasyon sa Taglish ni Rolando Tinio noong dekada 60. Naisasangkot at napapaksa ang mga usapin at kamalayang militante nang hindi naisasaalang-alang ang kasiningan sa pagpapahayag. Pinakamainam ang unang tatlong tula sa koleksiyon.

“Nanay”: Lubhang emosyonal ang paksa—tungkol sa pagkakasakit at pagkamatay ng ina, sa tinig ng isang iskolar sa ibang bansa na napilitang umuwi sa Pilipinas upang alagaan ang ina. Subalit nagawang hawakan ang gayon kasensitibong paksa nang may pagtitimpi’t pag-iingat nang hindi isinusuko ang mga dalamhati, galit, hinagpis, samantalang sinisiyasat din ang mga istrukturang panlipunan at ekonomiko na sangkot sa mga usapin ng buhay at kamatayan.

“Ang Aking Gubat”: May humor samantalang nailulunan ang ilang mahalagang usaping panlipunan sa piniling trope—ang puno’t pagtatanim—upang magbigay-puna sa mga hidwaang-panlipunan. Masarap basahin at sundan ang kamalayan ng isang balong namumuhay sa isang subdibisyon na hindi nakukulong ang isipan at imahinasyon ng kinasadlakang pag-iisa.

NOTES ON THE FILIPINO WORKS BY THE READER

“Huling Bakunawa”: A well-told tale of a version of a local belief. Rich in native and precolonial details while being mindful of effect of the modern story—sharp in irony and sociological complication in the characters. Though I was looking for the Guangling at the end, there is a charm in the ambiguous, enigmatic ending.

“Delphi”: What is the value of this work-in-progress? This could be a whole story if the writer had exerted himself. The author has a voice and the story and scenes are put together well, but the characterization is lacking. . . . The humor in the dialogue can also be sharpened so that other situations can benefit from it.

“Bagras at iba pang tula”: Beings are personified involving native colors along with allusions to Christianity. . . . The research is invaluable.

“Loser at iba pang tula”: Effective play of words different from Rolando Tinio’s experimentation in the 1960s. Social consciousness and themes are freely tackled without sacrificing artfulness. The first three poems are the best of the collection.

“Nanay”: A very emotional theme—the sickness and death of one’s mother, in the voice of a scholar abroad forced to go back home to take care of her. The sensitive theme is handled with both restraint and care without surrendering the grief, anger, suffering while tackling the social and economic structures involved in life and death.

“Ang Aking Gubat”: Humor while talking about social issues using its chosen trope—trees and gardening—to provide commentary on social conflict. An enjoyable read about a widow, stuck in a subdivision, whose mind and imagination are not confined to her fate of solitude.

Translated by Arvin Abejo Mangohig